

*tekst juliet en carla oldenburger | bureau binnenstad en buitenleven
bewerkt door noortje krikhaar
foto's (tenzij anders aangegeven): juliet oldenburger*

ALGEMENE BEGRAAFPLAATS IN DOESBURG

Ontwerp van Zocher of niet, historie moet recht worden gedaan

Aan de Meipoortwal in Doesburg ligt de Algemene begraafplaats van dit vestingstadje. Deze begraafplaats is in 1829 aangelegd als een park in laat-landschappelijke stijl. Afgezien van enkele nieuwe paden, met name aan de noordwestzijde van de begraafplaats, is de oorspronkelijke padenstructuur min of meer gaaf bewaard gebleven. Het poortgebouw heeft een monumentale status. De begraafplaats bestaat grofweg uit drie delen met op het eerste gedeelte vooral oude en monumentale grafstenen. Het nieuwste gedeelte bevindt zich aan de achterzijde van de begraafplaats.

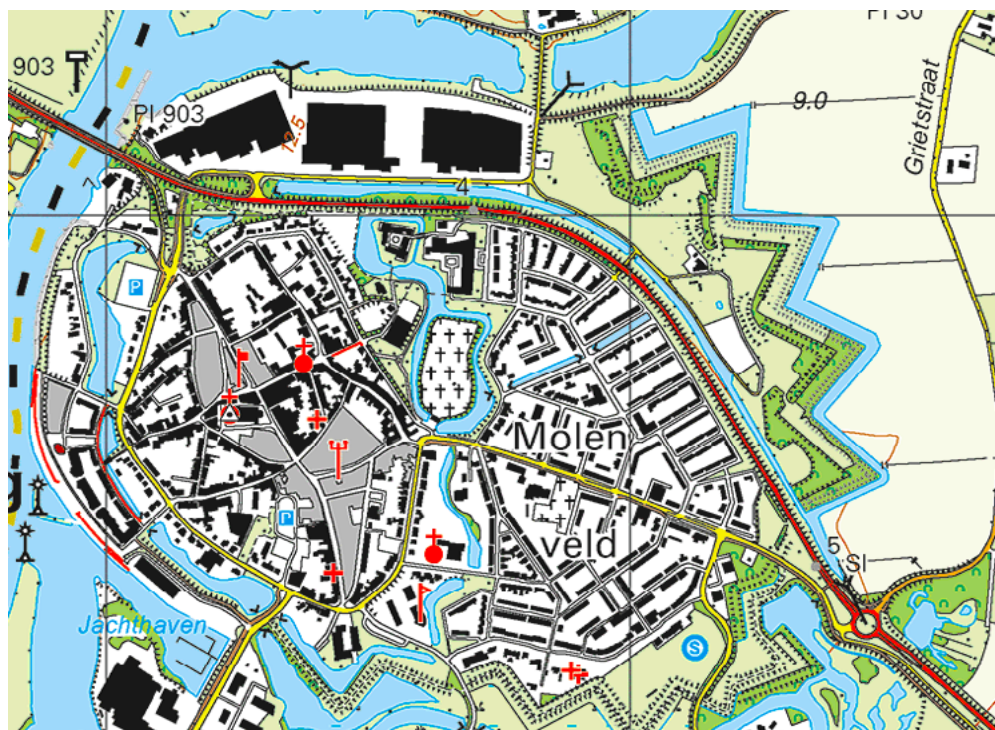
De begraafplaats ligt ten noorden van de voormalige Meipoort, de oostelijke stadspoort die de Meipoortstraat verbindt met de oude weg naar Doetinchem, de Kraakse Allee of Kraakselaan. Het Molenbolwerk, waarop tot circa 1736 de windmolen Jutjen stond, was onderdeel van de vesting die tussen 1606 en 1610 in

opdracht van prins Maurits rond de middeleeuwse stad is gelegd. Nadat Doesburg in het rampjaar 1672 door de Fransen was ingenomen en in de daaropvolgende jaren een groot deel van de vesting was afgegraven, wordt er van 1701 tot circa 1730 op grotere afstand van de middeleeuwse stad een nieuw verdedigingswerk

Als je opschot en kleinere bomen op de taluds verwijdert, creëer je zicht op de omgeving.

Algemene begraafplaats Doesburg (foto: gemeentearchief Doesburg).

Topografische kaart van Nederland, 1:25.000, blad 40E (Doesburg). De Algemene begraafplaats is het eiland midden in de stad.

aangelegd naar ontwerp van Menno van Coehoorn. Hoewel de meeste bolwerken van de zeventiende-eeuwse vesting hierdoor hun functie hadden verloren, bleven de restanten van de oude vestinggordel nog bijna twee eeuwen onbebouwd, tot deze in de negentiende eeuw werden omgevormd tot wandelpark.

De Algemeene begraafplaats Doesburg staat voor het eerst aangeduid op de Kadastrale kaart van 1811-1832. Op een zogenaamd Minuutplan uit 1817 is het voormalige, nog niet vergraven bolwerk nog duidelijk herkenbaar. Later zijn de contouren van het bolwerk met pen doorgehaald ten gunste van de afbeelding van de nieuwe eivormige plattegrond van het 'Kerkhof'.

Zowel vanwege de hygiëne als vanwege de afsluitbaarheid 's nachts dienden nieuwe begraafplaatsen liefst door water omgeven te zijn. Om die reden leken de voormalige bolwerken en ravelijnen hiervoor een ideale locatie. Op het na 1829 vervaardigde Verzamelplan van de Kadastrale kaart is het vergraven Molenbolwerk afgebeeld: uitgaande van de reeds bestaande singelgracht werden twee smalere grachten gegraven, die min of meer tot aan het poortgebouw reiken. Hierdoor ontstond het ei- tot ovaalvormige, aan alle zijden door water omgeven schiereiland, waarop de Algemene begraafplaats werd aangelegd.

Toeschrijving

De aanleg van de begraafplaats wordt toegeschreven aan architect Jan David Zocher jr. Maar omdat er geen gesigneerd

ontwerp van de begraafplaats bewaard is gebleven, is niet zeker of hij de begraafplaats ook werkelijk heeft ontworpen. In opdracht van de gemeente Doesburg deden Juliet en Carla Oldenburger (Binnenstad en Buitenleven) daarom niet alleen onderzoek naar de mogelijkheden van onderhoud en herstel in het kader van de BRIM-aanvraag (Besluit Rijkssubsidiëring Instandhouding Monumenten), maar ook naar de geschiedenis van de begraafplaats. Hoe kunnen de bewaard gebleven tekeningen worden geduid en welke conclusies kunnen daaruit worden getrokken ten behoeve van het onderhoud en herstel van dit rijksmonument?

De relatief veel groenblijvende en bloemdragende uitheemse en gecultiveerde boom- en heester-soorten wekken de indruk van

Zicht vanaf het poortgebouw over de hoofdas naar het 'nieuwe' baarhuisje (uitbreiding 1933). Het hoofdpad diende oorspronkelijk alleen om het katholieke deel van het protestantse deel van de begraafplaats te scheiden. Tegenwoordig loopt het hoofdpad aan de overzijde van het centrale, cirkelvormige perk, tussen een aantal graven door naar het baarhuisje, waar het zich ter plaatse sterk versmalt.

Veelheid aan paden aan de westzijde van de oude begraafplaats.

Zicht over de centrale as naar het poortgebouw.

een niet-bestaand, niet-Nederlands landschap. Versterkt door het poortgebouw in neoclassicistische stijl zou je kunnen denken aan een 'Arcadisch' of Italianiserend Elysium (dodenrijk), nagebootst met de toen beschikbare middelen. Daaronder waren uitheemse boom- en heestersoorten, die in Nederland niet van nature voorkomen, maar wel winterhard zijn. Denk aan tsuga's of jeneverbessen als Italiaanse cipressen en grove dennen of ceders als parasoldennen. Wat betreft het begrip laat-landschappelijk moet je je realiseren dat negentiende-eeuwse landschapsparken veel meer gecultiveerd waren dan de 'natuurlijke' of inheemse landschappen, zoals wij die heden ten dage nog kennen. De locatie van de solitaire bomen was zorgvuldig gekozen, de heestergroepen werden regelmatig gesnoeid, de gazons geschoren en de paden wekelijks, zo niet dagelijks aangeharkt. In die zin is een landschappelijke aanleg eerder een park dan een natuurgebied.

Vóór de uitbreiding in 1933 werd de begraafplaats in Doesburg aan alle zijden omgeven door water. Deze omgrachting of omheining is een typisch kenmerk van (historische) begraafplaatsen. Een ander kenmerk is de verhoogde ligging ten opzichte van de rest van het landschap: de graven moesten boven de grondwaterspiegel liggen. De taluds in Doesburg zijn tamelijk steil en lijken nu een afzonderlijke zoom van bomen en heesters rond de begraafplaats te vormen. Dit was oorspronkelijk niet de bedoeling: de gazons en heesterpartijen moesten zich over het buitenste ringpad tot aan de wateroevers voortzetten.

Hoofdstructuur

De hoofdstructuur van de plattegrond met drie concentrische ovalen, waarbij de middelste cirkel op asymmetrische wijze

wordt doorsneden door een middenpad, is onveranderd. De rechte hoofdas, die vanuit het poortgebouw richting het vroegtwintigste-eeuwse baarhuisje loopt, is atypisch voor een park in landschappelijke stijl, maar wel historisch verklaarbaar. Vroeger was er namelijk een Nederlands Hervormd deel en een Rooms-Katholiek deel. Deze begraafplaatsen lagen vermoedelijk aan beide zijden van het middenpad tegenover elkaar. Het centrale pad gaat nu tussen drie historische graven door en versmalt zich voor het baarhuisje. Omdat er geen goed alternatief is voor deze route en al het verkeer naar de daarachter gelegen delen van de begraafplaats over dit pad loopt, blijft dit een enigszins ongelukkige oplossing. Daar staat tegenover dat men in historische kerken ook over oude grafzerken loopt. De afperking van de paden met brede rollagen van klinkers is niet origineel en ook zeker niet mooi. Voorgesteld is om de klinkers te verwijderen en het pad op te nemen in de overige padenstructuur en op dezelfde manier te verharderen, dat wil zeggen met grind. Daarnaast zou een aantal graven meer kunnen worden opgenomen in het gazon, opdat er tussen de graven geen paden lopen, tenzij deze

op het oorspronkelijke ontwerp voorkomen. Afgezien van de vele paden en doorsnijdingen van de halve maanvorm aan de noordwestzijde van de begraafplaats, is deze padenstructuur wel min of meer gaaf bewaard gebleven.

Toeschrijving aan Zocher

In het archief van de gemeente Doesburg zijn geen aanwijzingen gevonden dat de begraafplaats of het poortgebouw bij de toegang tot de begraafplaats door Jan David Zocher jr. (1791 - 1870) is ontworpen, zoals de Monumentenbeschrijving aangeeft. In dit archief ontbreken verschillende inventarisstukken en in de notulen van de raadsvergaderingen wordt de naam Zocher niet genoemd. In vergelijking met begraafplaatsen in Haarlem, Heemstede, Zutphen en Utrecht blijkt dat de opzet van de begraafplaats zowel wat de stijl als wat de wijze van beplanting betreft, geheel in de stijl van Zocher jr. past. Hetzelfde geldt voor het poortgebouw. Hierbij moet echter worden aangetekend dat de begraafplaats in Doesburg relatief klein is en het ontwerp daardoor noodgedwongen eenvoudiger dan die voor de genoemde begraafplaatsen. Atypisch is ook de rechte hoofdas die nu naar het baarhuisje leidt, maar oorspronkelijk geen dui-

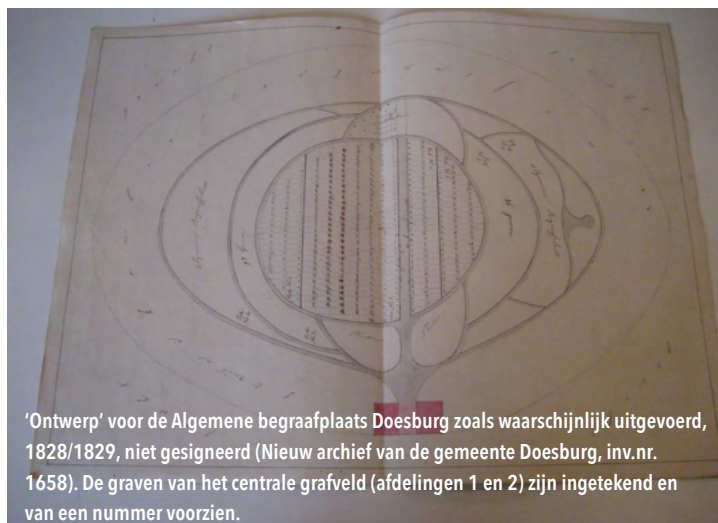
delijk eind- of zichtpunt had. De begraafplaats zou dus ook in de trant van Zocher jr. ontworpen kunnen zijn; voor het onderhoud en herstel maakt dit eigenlijk niet zoveel verschil.

Als uitgangspunt kan men de begraafplaats gewoon in 'Zocher-aanse' dan wel in laat-landschappelijke stijl beheren.

Voorgesteld is dan ook om het opschot op de oevers/taluds te verwijderen zodat er (over de grachten) zichten ontstaan naar de omgeving. Al is die omgeving dan nu anders, lees meer bebouwd, dan vroeger. De rij lawsoncypressen aan de oostzijde van de begraafplaats kan worden gekapt of eventueel op verschillende plaatsen worden doorbroken. Op het talud kunnen enkele 'heesterclumbs' of groepjes van heesters komen of bestaande groepen worden behouden. De conifeer bij het poortgebouw neemt veel van het zicht op dit historische bouwwerk weg. Wellicht kan die worden gekapt.

Op het oudste deel van de begraafplaats mag de haag tussen het buitenste ringpad en het talud verdwijnen. De grafvelden lopen visueel door tot in het water en de taluds verschillen qua beplanting niet van de rest van de begraafplaats. Nieuwe solitaire toekomstbomen kunnen ter vervanging van oude monumentale bomen worden aangeplant. Op de oude begraafplaats dienen de bomen als solitair te worden beschouwd.

De landschappelijke aanleg van de begraafplaats loopt door tot aan de oevers; er dient zo min mogelijk verschil te zijn tussen de beplanting op de begraafplaats (binnen het ringpad) en op de taluds (buiten het ringpad). Voor renovatie van de begraafplaats kan de in het gemeentearchief van Doesburg aangetroffen bomenlijst worden gebruikt.

'Ontwerp' voor de Algemene begraafplaats Doesburg zoals waarschijnlijk uitgevoerd, 1828/1829, niet gesigneerd (Nieuw archief van de gemeente Doesburg, inv.nr. 1658). De graven van het centrale grafveld (afdelingen 1 en 2) zijn ingetekend en van een nummer voorzien.

Als je het haagje dat het talud van de begraafplaats afscheidt, verwijdert, kunnen de grafvelden als het ware in het water aflopen.

Ook de beplanting van de begraafplaats kun je als 'Zocheriaans' kenschetsen. Zo zijn de toegepaste heesters veelal altijd-groenblijvende dan wel bloemdragende struiken. Deze zijn niet of nauwelijks als solitair toegepast, maar meestal in ovaal-, druppel- of lemniscaatvormige clusters met afgeronde hoeken. Volgens de ontwerptekening waren er vroeger aan de oost- en westzijde van de

begraafplaats drie perken zonder graven met alleen een plantsoen. In de huidige situatie is er een groot heestervak aan de noordwestzijde dat gehandhaafd kan blijven. Daarnaast zou men op de taluds nieuwe heestergroepen kunnen aanplanten, dan wel door de bestaande dichte heesterzoom doorzichten naar de omringende omgeving kunnen creëren.

Het sortiment bevat een relatief hoog aantal groenblijvende (naald)bomen. Deze bomen vinden we vanwege hun altijd groene verschijning op veel negentiende-eeuwse begraafplaatsen als verwijzing naar het Eeuwig Leven. Daarnaast dienden ze om het Arcadische (klassieke) karakter van het landschap te versterken. De bomen zijn een soort vervanging van de cipressen en parasoldennen die wij

Zicht over het ringpad naar de omgeving.

kennen uit Italië en Griekenland, maar die in Nederland niet winterhard zijn. Ook de bloemdragende bomen vallen op: paardenkastanje, tulpenboom (*Liriodendron*) en trompetboom (*Catalpa*). Behalve bloemdragende bomen pasten de Zochers ook veel 'bloemhout' of bloemdragende heesters toe. Een aantal (bijzondere) bomen zijn aangeplant als solitaires, waaronder een aantal (rode)

beuken, een Ginkgo en een ceder. Op het talud komen meer verspreid geplante inheemse boomsoorten voor (eik, beuk, iep, populier, walnoot en hulst). De elzen zijn vermoedelijk natuurlijk opschot. Daarnaast staat er op het talud een aantal (uitheemse) platanen en coniferen. Op zich is de toepassing van historische coniferen als *Pinus*, *Larix* en *Taxus* passend in de laat-landschappelijke stijl.

De aangeplante rij van *Chamaecyparis* past zowel qua wijze van aanplant als qua soort niet op deze locatie.

Met name op de begraafplaatsen in Zutphen en Haarlem is het laatlandschappelijke karakter goed bewaard gebleven. Deze begraafplaatsen kunnen als inspiratie dienen voor het onderhoud en herstel van de begraafplaats in Doesburg.